

Hispaaniast fašismivastasest sõjast naasnud pandi NSV Liidus türmi

Valdur Ohmann

Hispaania kodusõda

Hispaania kodusõda kujutas endast juulist 1936 aprillini 1939 teises Hispaania Vabariigis toimunud konflikti Francisco Franco juhitud parempoolsete natsionalistide ja vasakpoolsete rühmituste vahel. Franco oli just kukutanud vabariigi ja kehtestanud diktatuuri. Sõda oli poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste erinevuste tagajärg.

Vabariiklaste hulka kuulusid nii tsentristid, kommunistid kui ka anarhistid. Neid toetasid peamiselt linlased ning seda eriti tööstuspiirkondades, nagu Astuuria, Kataloonia ja konservatiivne Baskimaa, kus kahel viimasel oli vabariikliku valitsuse suhtes autonoomia. Natsionaliste toetasid peamiselt maaomanikud, jõukad ja konservatiivsed jõud, kes olid enamasti tsentraliseeritud võimu toetavad katoliiklased.

Juba mitu aastat enne sõja puhkemist oli poliitiline olukord vägivaldne. Kaotuste suuruse üle vaieldakse – 300 000 kuni miljoni inimeseni. Lisaks sõjalistele operatsioonidele sooritasid mõlemad pooled ka massimõrva. Sõda algas sõjaväelise ülestõusuga Hispaanias ja tema kolooniates. Paljud idealistlikud noored kogu maailmast liitusid vabariiklasi

toetava Internatsionaalse Brigaadiga. Franco toetajad käsitasid sõda punase hordi (kommunism ja anarhism) võitlusena kristliku tsivilisatsiooni vastu. Kummagi poole vaated olid lihtsustatud.¹

Eesti ajakirjanduses kirjeldati hoiakut sõja suhtes järgnevalt: “Mittevahelesegamispoliitika läks välja sellele, et Hispaania kodusõda lõpeb nõndaütelda viigiga, et kumbki pool kurnab end lõplikku võitu saavutamata ja seejärel Inglismaal ja Prantsusmaal kui rikastel ja krediitdivõimelistel maadel avaneb võimalus Hispaania uuesti ülesehitamisel panna end maksma, kõnelda kaasa ka tulevase Hispaania valitsuse ja selle poliitika suhtes.”²

Eesti riik võttis Hispaanias alanud sõjalise konflikti suhtes neutraalse hoiaku. Seaduse järgi polnud Eesti kodanikel lubatud Hispaania kodusõjast ükskõik kummal poolel osa võtta, samuti ei tohtinud Eestis vabatahtlikke kodusõtta värvata ega kihutustööd teha.³ Sellele vaatamata ei jäänud Eesti kaugest sõjast puutumata. Materiaalsete kahjude puhul leidis tähelepanuväärsemat kajastamist kahe Eesti laeva rekvireerimine Franco vägede poolt ja nende suunamine Maroko sadamalinna Ceutasse.⁴

¹ http://et.wikipedia.org/wiki/Hispaania_kodus%C3%B5da – “Hispaania kodusõda”, Wikipedia 30.08.2006.

² H[arald]. T[ammer]. Franco lõpliku võidu eel. Valencia valitsuse vastupanu kokku varisemas. – Ärevus Pariisis ja Londonis. – Päevaleht 18.03.1938, nr. 76.

³ K. Arjakas. Eestlased Hispaania kodusõjas. – Postimees 17.07.2006.

⁴ Franco 650 000 kr. “sõjamaks” Eestilt. Eesti laevad “Juss” ja “Pomaron” kas konfiskeeritakse või jäävad kodusõja lõpuni Hispaania valitsusvastaste kätte. Meeskonnad saadetakse inglaste nõudel lähemal ajal koju. – Päevaleht 08.03.1938, nr. 66.

Eestlased ja Eestiga seotud isikud Hispaania kodusõjas

Väidetavasti osales Hispaania kodusõjas vabariiklaste poolel ligikaudu 200 Eesti päritolu isikut.⁵ Arv 200, millega on opereeritud hiljemgi, pärineb algselt ilmselt Eesti ajakirjandusest. Päevaleht tsiteeris 1938. aastal Soome ajalehte Uusi Suomi, milles oli kirjas, et eesti noormehed, kes on läinud salaja üle piiri Venemaale, saadetakse otsekohe sõjaväljale punasesse Hispaaniasse. Neile olla selgitatud, et nad võivad muuseas õppida ka ohvitseriks. 12. veebruaril Hispaaniast Eestisse saabunud kirjas teatatakse, et eestlasi olevat seal umbes 200 meest, kellest suurem osa üle Vene piiri läinud noorukid. Kirjades esitatud Venemaa elu-olu kiitev lauseehitus on sageli sõna-sõnalt kokkulangev, mis lubab oletada, et kirjade sisu see osa oli neile lausa ette dikteeritud.⁶

Nõukogude Liidust ei lähetatud siiski ainult "väljaõppimata kahuriliha". Saadetute seas oli ka eriettevalmistuse saanud. Kommunistliku Internatsionaali liinis astusid Hispaania kodusõtta Karl Hansson, Georg Koska ja Albert Must, kes komandeeriti sinna 1937. aasta algul salajase koodnime-tusega grupi "A" koosseisus. Kõigil meestel tuli kinnitada kirjaliku vandega:⁷ et nad eitavad kategooriliselt oma seost Kominterniga; et nad eitavad kategooriliselt oma tulekut NSV Liidust; et nad ei hoiu enda juures mitte mingil juhul midagi, mis aitaks kinnitada nende seost Kominterni või NSV Liiduga; et nad ei astu mingil tingimusel kontakti nõukogude inimeste ega asutustega välismaal; ei

pea mingil juhul kirjavahetust kellegagi, kes asub NSV Liidu territooriumil. Perekonnale ja oma parteiorganisatsiooni liikmetele tuleb anda teada, et on mobiliseeritud parteialasele tööle. Mitte mingil juhul ei tohtinud anda teada, kuhu on toimunud suunamine, ega avaldada oma aadressi välismaal.

Veel juhtnööre: "Saabumisel territooriumile⁸ kohustun end andma täielikult kompartei keskkomitee käsutusse ja kohustun kui vabatahtlik täitma vastuvaidlematult iga-suguseid ülesandeid ja kohustusi regulaararmees, jäädes postile seniks, kuni kutsutakse tagasi." "Kohustun olema eeskujulik võitleja, kes allub sõjaväelisele distsipliinile, on proletarise tagasihoidlikkuse musterkuju, kes ei kasuta ära oma privileege ega eelisi ning suhtub oma kaasvõitlejatesse suurima lugupidamisega, lubamata mingeid vähimaidki akte, mis riivaks teiste võitlejate rahvuslikku väärikust."

Võiks eeldada, et Nõukogude korra ajal püüti kild-killu kõrval koguda Hispaania kodusõjast osavõtnute mälestusi ja et need jõudsid kildhaaval kokkupanduna kõik ka raamatukaante vahele. Üks põhjalikum ja detailsem on kahtlemata Leopold-Rudolf Betté mälestusteraamat, mis ilmus Antonio Williams Alejandro nime all, kellena ta esines Hispaanias.⁹ Mõnevõrra varem, aastal 1965 ilmunud mälestustekogumikus on kümmekonna vahetult Hispaania kodusõjas osalenu mälestused.¹⁰ Aastal 1937 ilmus Eestis kogumik "Hispaania tules", mis on alanud konfliktis pigem vasakpoolsete hoiakute kajastus.¹¹ Elamusi vastas- ehk frankolaste poolelt antakse edasi vabariik-

⁵ Hispaania tules. Mälestusi ja dokumente fašismivastasest võitlusest Hispaanias 1936.–1939. aastal. Tallinn, 1965, lk. 17.

⁶ Ülepiirijooksikud "kahurilihaks" Hispaaniasse. Salaja venemaale põgenejate kurb saatust. – Päevaleht 22.03.1938, nr. 80. Ent välja on toodud ka tagasihoidlikumaid arve. Rahvaleht opereerib poolesaja eestlasega 1937. aasta algul. – "Habe" Hispaania kodusõjas. – Rahvaleht 02.01.1937.

⁷ ERAF, f. 25, n. 2, s. 540, l. 14 – Karl Hanssoni toimik; ERAF, f. 25, n. 2, s. 917, l. 46 – Georg Kolk'i toimik; ERAF, f. 25, n. 2, s. 1152, l. 52 – Albert Musta toimik.

⁸ Antud juhtumil lähetati küll Hispaania territooriumile, ent NSV Liidust võidi saata ka mõnele muule huvipakkuvale territooriumile, mistõttu vandeteksti oli jäetud tühimik.

⁹ A. W. Alejandro. Ma langesin vangi Hispaanias. Ühe eestlasest ilmaränduri mälestused. Tallinn, 1989.

¹⁰ Hispaania tules. Mälestusi ja dokumente fašismivastasest võitlusest Hispaanias 1936.–1939. aastal. Tallinn, 1965.

¹¹ Hispaania tules: [kogumik]. Tallinn, 1937.

laste piiramisrõngas toimunud arvatavalt hispaania keele filoloogi Rudolf Timmermansi silmade läbi.¹² Paraku sellega kogu loetelu piirdubki. Ilmus ajaleheartikkel Jaan (John) Palu kohta, kes oli 1930. aastail rännanud USA-sse ja läinud sealt otse Hispaania kodusõtta. Eestisse ta siiski kohe tagasi ei pöördunud, vaid siirdus sõjaolude tõttu Euroopast tagasi USA-sse. 1950. aastal otsustas ta ikkagi kodumaale naasta ja see pälvis mõistagi propaganda eesmärkidel Nõukogude ajakirjanduse tähelepanu. Paari lausega on ära märgitud ka tema osalus Hispaania kodusõjas Lincolni-nimelises brigaadis.¹³

Seoses 70 aasta möödumisega Hispaania kodusõja algusest on ajakirjanduses ilmunud taas selleteemaline artikkel Külle Arjakase sulest.¹⁴ Kaido Jaanson osutab, et tähelepanu alt on viimati mainitud artiklis välja jäänud Aleksander Kesküla osalus kommunistide-vastasest võitluses Hispaanias.¹⁵

Frankistide poolel osalenute kohta on teada väga vähe. Nendest ei saanud Nõukogude ajal kirjutada. Juhuslikke leide tuleb siiski ette. Eesti ajakirjanduses pälvisid tähelepanu kaks Nõukogude Venemaalt põgenenud lennuväe ohvitseri – Nikolai Gurjev (s. 1918) ja Vladimir Uniševski (s. 1914).¹⁶ Selle juhtumi uurimine anti üle poliitilisele politseile, mille käigus selgus, et vene lendurid olid äsja teada saanud, et nende vanemad olid küüditatud Uuralite taha.¹⁷ Otsustavat mõju põgenemisidee elluviimisel avaldas

ka lätlasest lennuväe ülemjuhataja Jēkabs Alksnise aresteerimine ja hukkamine NKVD poolt. Vladimir Uniševski teatas ülekuulamistel, et ta põgenes eemale Nõukogude Vene võimude poolt teda ähvardavast hädaohtust plaaniga saada Eestis esialgselt varjupaika, et siirduda seejärel kommunismi vastu sihitud sõjategevuse piirkonda – Hispaaniasse või Jaapanisse. Teadaolevalt lahkusid nad Eestist saksa aurulaevaga “Desdemona” 19.03.1938 Hamburgi. Siinkohal kaotas Eesti ajakirjandus nende jäljed, kuid Eestis ilmunud vene ajakirjandus teadis pea kaks kuud hiljem mainida, et vene lendurite sihiks olnud Hispaania ja Franco armee.¹⁸

Väidetavasti alustas vabariiklaste poolel sõdimist Vabadussõjas osalenud ja vapside liikumisest osa võtnud Eberhard Ende. Viimane asus aga mõne aja pärast üle Franco poolele.¹⁹ Eesti Vabariigi poliitilise politsei andmeil sattus aga Eberhard Ende frankolaste kätte vangi. Juhuslikult ning arvatavasti pool-sunniviisiliselt sattusid Hispaania kodusõtta valitsusvastaste poolele Ilmar Ivask, Viktor Steinberg, Arnold Teimann ja Rudolf Krasmus.²⁰ See noormeeste seiklus lõppes aga õige pea õnnelikult, sest neil õnnestus sõjatandril põgenea ja kodumaale naasta.

Mälestuste põhjal ja arhiiviallikates esinenud nimede järgi õnnestus tuvastada vaid 56 nime²¹, kes osalesid Hispaania kodusõjas vabariiklaste poolel. Nendeks olid:

¹² R. Timmermans. 72 päeva võitlusi Toledo südames. Tallinn, 1938.

¹³ K. Sarap. Kollase saatana maa. Ameerika Ühendriikidest tagasi kodumaale. – Töerahva Hääli 06.11.1950.

¹⁴ K. Arjakas. Eestlased Hispaania kodusõjas. – Postimees 17.07.2006.

¹⁵ K. Jaanson. Proovitellimus. Aleksander Kesküla võitluses hispaania kommunistidega. – Kesknädal 02.08.2006.

¹⁶ Lennuk maabus. – Päevaleht 15.02.1938, nr. 45; N. Vene lendurid põgenesid õppelennukiga Eestisse. – Päevaleht 16.02.1938, nr. 46; Põgenenud lendureid ei anta välja kui nad on poliitilised põgenikud. – Päevaleht 17.02.1938, nr. 47; Lennuk antakse välja N. Vene võimudele. Põgenenud lendureid üle ei anta. – Päevaleht 23.03.1938, nr. 53.

¹⁷ ERA, f. 949, n. 1, s. 123, l. 263–268.

¹⁸ Sovetskije lēčiki-begletsy edut v Ispaniju k gen. Franco. – Russkij Vestnik 07.05.1938, nr. 35.

¹⁹ ERAF, f. 25, n. 2, s. 906, l. 4. – Kommunistliku Internatsionaali Eesti sektiioon. Voldemar Kolki toimik.

²⁰ Neli eestlast sunniviisil Hispaania kodusõjas. Sadamatõelised sõitsid sõepunkris välismaale õnne otsima, kuid mobiliseeriti sunniviisil sõjaväkke. – Päevaleht 29.11.1936.

²¹ Frankolaste poolel sõdinute nimede väljaselgitamine seisab ajaloolastel veel ees, kui üldse õnnestub leida kättesaadavaist arhiiviallikest andmeid nende kohta. Pika ajadistantsi tõttu ei tule *oral history* enam kõne alla.

Igor Aier NKVD
uurimise all.
ERAF, f. 129SM, n. 1,
s. 25242

Aier, Igor
Allas, Konstantin
Betté, Leopold-Rudolf *alias* Antonio Williams
Alejandro.
Brenner, Arnold
Busch, Richard
Duplevsky, Nikolai
Ehrlich, Richard
Einberg, Leopold
Einmann, Otto
Einsild, Udo Aleksander
Eisen, Leopold
Ellmann, Erik
Ende, Eberhard
Feigin, Viktor
Hansson, Karl *alias* Bueno Sezar
Jehpe, Ferdinand
Jõe, Neeme
Karu, Hans
Kaubi, Alfred
Kolk, Voldemar
Konstantjuk, Boris
Koska, Georg *alias* Hans Klimberg
Kruusement, Evald
Kuusmann, Felix
Leesik, Karl
Lorentson, Alfred
Maslieb, Osvald
Mihkelsoo, Ain

Must, Albert *alias* Oskar Kellerson
Neio, Juhan (Johann)
Olup, Osvald
Pallonberg, Julius
Palu, John
Pihlak, Boris, esines pseudonüümi all Bob
Johanson
Pikka, Ralf
Prooses, Endel
Pärn, Voldemar
Päärson, August
Reeta, Karl
Reinson, Anton
Ri(i)da, Johannes
Rooberg, Roman
Roog, Heinrich
Saar, Johannes
Sahharov, Sergei
Sakslaid, Erich
Sander, Vladimir
Sau, Gustav
Saueauk, Evald
Sillenberg, Johannes
Täli, Paul
Talviste, Artemi
Tamm, Johann
Taub, Aaron
Vakepea, August
Vekman, Valter

NKVD ei anna armu, vaatamata osalusele fašismivastases sõjas

Tuleb välja, et vähemasti kahte Hispaania kodusõjas osalenut pidas nõukogude võim otstarbekamaks saata NKVD türmi ja hoida neid seal edasi ka sõja puhkemisel fašistliku Saksamaaga. Üheks selliseks oli Juhan (Johann) Neio. Noormees oli sündinud 1916. aastal Lätis ja osalenud Hispaania kodusõjas. Teadmata põhjusel otsustas ta 1940. aasta kevadel ületada salaja Eesti-NSVL piiri. Illegaalse piiriületamise eest arreteeriti Juhan Neio 06.04.1940 Leningradi oblasti NKVD poolt. Julgeolekuorganid olid tuvastanud, et tegemist on parteitu isiku ja Eesti Vabariigi kodanikuga. NSV Liidu NKVD juures asuva Erinõupidamise otsusega määrati talle sõja eel 15.03.1941 karistuseks viis aastat parandusliku töö laagrit. Paraku ei ole võimalik midagi enam antud juhtumi kohta lisada, sest Juhan Neio KGB kriminaalasi kuulub 1963. aastast hoiustamisele Pihkva oblasti julgeoleku arhiivis.²²

Seevastu märksa ülevaatlikumalt ja detailsemalt saab ülevaate sarnase saatusega idea-

listlikust noormehest, kes suure tõenäosusega ühena esimestest Eestist lähtuva isikuna liitus Internatsionaalse Brigaadiga. Selleks oli Prantsuse Lütseumis kaheksa aastat õppinud Igor Aier. Kuuskümmend aastat tagasi, 1936. aasta sügisel, oli 20-aastane noormees võtnud sihi suunduda Prantsusmaale, et osaleda vaskpoolsete jõudude poolel Hispaania kodusõjas. Pärast mõningasi kergeid tagasilööke teekonnal see tal õnnestuski.

Seiklushimu ei olnud lahtunud ka pärast õnnelikku naasmist kodumaale. 1939. aasta suvel võttis ta nõuks minna salaja üle piiri NSV Liitu, et omandada seal sõjaline haridus ja jätkata sõjapidamist juba Hiinas – tehti ju Nõukogude Venemaal sellesisulist propagandat, et seal on võimalik omandada ohvitseri kutse. Noormehe unistus polnud paraku määratud täituma. Piiriületamise järel ta arreteeriti ja edasi tegelesid temaga NKVD uurijad. Igor Aier andis põhjalikke ülestunnistusi oma elust ja tegevusest, kus on muu hulgas detailne kirjeldus ta seiklustest välismaal, sealhulgas värsked mälestused Hispaania kodusõjast.

Igor Aieri 7. augustil 1939. aastal NKVD uurijale Izotovile antud ülestunnistused.²³

Alustatud kell 20.20.

Aier sünd. 1916. aastal Narvas 24. mail. Viibisin ka ennem Venemaal, see on revolutsiooni ajal, mil minu isa oli raudteelane ja punaarmeele. Kindlaid kuupäevi ei tea siin isa suhtes märkida. Tean vaid, et ta oli teenistuses Kingisseppa ja Gatšina jaamades vististi jaamaüleva abina. Opteerus Eestisse peale revolutsiooni 1922. aastal või oli see hiljem. Elasime esialgselt Narvas, kust siirdusime Tallinna, kus astusin kooli 1923. a. Isa töötas mul piletimüüjana Tallinna Balti jaamas. Ema oli kodus mingi ametita. Esialgselt Tallinna külje all Koplis, kust kolisime hiljem Girgensoni tän. Tallinna. Koolis käisin Prantsuse Lütseumis, mis oli gümnaasium, koos 11 klassi. Siin ei ole mul midagi erilist märkida kuni aastani 1931, mil astusin koolist välja, kuna tekkis raskusi kooliraha tasumisega isal. Õppemaks oli võrdlemisi suur. Töötasin ühes ja teises kohas nagu “Riigi Sadamatehastes” mutri freesijana. 1933 töötasin AS “Eesti Siidis” tekstiilitööstuses, kus tutvusin Anton Zubroviga,²⁴ kes mulle andis idee tee

²² ERAF, kartoteek nr. 87 – poliitilistel põhjustel süüdimõistetute operatiiv-teatmekartoteek. – Juhan Juhani p. Neio.

²³ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 48–51. Igor Aieri omakäeliste ülestunnistuste kirjalpilt on enamal juhul püütud säilitada. (autori märkus)

²⁴ Anton Zubrov (s. 25.03.1909 Viru maakonnas Kose vallas). Läks salaja 1924 üle piiri Nõukogude Venemaa poolele. Saadeti Nõukogude Vene võimude poolt samal teel tagasi Eestisse 24.10.1925. Vahistati poliitilise politsei Narva komissari poolt 12.04.1938, kuna abistas piiriületajaid. Keelati ajutiselt elada Vene piiriga ▶

kommunismile, millest elavalt ja tuliselt kinni haarasin. Lävisin teatud ringkondadega, kes evisid samu ideid, kuid olid niiõelda kaasas ideega, kuid organiseerimatud. Organisatsioon tekkis ühiste huvidega inimeste kooskäimistest ja huvidest. Ostsime raamatuid kollektiivselt, pannes kokku väikseid rahasummakesi nagu keegi seda võis. Oli ju meie tutvusringkond vaid vaesemaist inimesist. Raskusi oli mul selles ringkonnas keele suhtes, sest enamus oli venelasi. 1935. aastani töötasin tekstiilialal ja siis astusin sõjaväkke vabatahtlikult, kuna tahtsin rutem vabaneda sellest. Seda teevad paljud kahekümendais aastais, ja vanemais võib aasta äraolekul kaotada koha ja tekkida muid halbusi. Kaitseväes teenisin kuulipildurina 10. Üksikpataljoni "Maxim" kompaniis. Vabanessin sõjaväest 1936. aastal rea-mehe aukraadis. Töötasin veel "Eesti Siidis" mõningaid kuid. Neil kuudel rääkisime tihti Hispaania vabadusvõitlusest kontra sakslaste-itaallaste barbarismiga. Lugesin Nigol Andresenilt²⁵ väljastatud teost vabariiklikult poolelt. Muidugi see lisas õli tulle, sest teadsime, kui Hispaania on meie, siis on võita juba palju kergem. Tekkis kohe soov sõita Hispaaniasse aitama. Raskusi pakkus sõit. Raha ei olnud ja selleks, et saada Internatsionaalbrigaadi, pidi jõudma vähemalt Prantsusmaale, kus asusid komiteed selleks. Tuli valida raskeim tee, see oli sõit laevaga "jänesena". Oktoobrikuus leidsin ma õnneks laeva, mis sõitis Roueni. Laeva nimi "Minna". Tundsin sellelt ka ühte madrust nimega August Jakobson, kes lubas mul tuua joogivett ja süüa. Soovitas mul pügeda päästepaati, kuna laev oli paberimassi laadungiga, oleks võinud pügeda ka ruumi, kuid need olid peaaegu täis ja laev ära sõitmas, nii et sinna pesa teha ei saanud ja tuli leppida kaunis külma kohaga paadis. Sõitsin kuni Kieli kanalini rahulikult, keegi mind ei märganud. Kielis juhtus äpardus. Paadi kattes oli suur auk, kust võis vabalt vaadata. Vaatasin siis, kas on juba Prantsusmaa, kuid eksisin ja tagajärjeks oli see, et möödus laeva pootsman ja juhtus mind silmama. Tõstis paadi katte ja kutsus tüürimehed ja kapteni. Mind tõsteti välja, vannuti ja küsiti, kuhu tahan sõita. Ütlesin siis Roueni. Kapten oli vihane ja tõi politsei (saksa). See vaatas passi ja ütles korras ja lubas mind maha tõsta, kuid sel juhtumil, kui kapten tasub minu sõidukulud tagasi. Eesti kapten ei nõustunud sellega. Summa oli suur. Jättis mind laevale ja tahtis passida mõnda laeva, mis sõitis Eesti, et sellele mind üle anda, kuid ühtegi laeva vastu ei tulnud ja kaptenil ei jäänudki, nagu see tavaliselt on, muud üle kui laskis mind Rouen'isse jõudes maale. Siin oli mul esimeseks asjaks välja uurida, kus asub komitee. See oli lihtne, kuna teadis seda iga tööline ja ka merimehed, kes olid tööta maal. Sain siin kokku ka ühe eestlase Alfred Kaubi²⁶ ning soomlasega, kelle nime ei mäleta. Käisime komitees, kus täitsime ankeetlehed. Meile anti sõidupilet Pariisi, vähe raha, kinnine ümbrik sealsele komiteele. Saabusime Pariisi antud aadressile. Andsime ümbriku ja meid paluti oodata. Siis kutsuti jällegi asjaajaja juurde, täitsime uued ankeetlehed, mis sisaldasid küsimusi vanuse, kaitsevälise hariduse jne. kohta. Viibisime Pariisis valmis varutud hotellides. Sõime kusagil Boulevard de la Villette cafés. Kuni kogunes meid vastav arv. Enne jõulusid saime käsu kõik mehed kohal olla. Oli arstlik ülevaatus ja öhtul instruksioonid Pürenee ületamiseks. Öhtu hilja vastava juhiga ootasime tänavanurkadel, et meie liikumine ei ärataks tähelepanu. Taksoautod ilmusid meid peale võtma ja sõit läks jaama. Piletid olid juba valmis. Igale ühele torgati see pihku ja väikeses gruppides astusime rongile. Sõit algas. Peale ööd oli peatus Nimesis, kus jaamahoonest väljudes

► piirnevates maakondades ja Harjumaal. EV Kaitsepolitsei pidas teda kommunistlike kalduvustega isikuks. Läbiotsimisel leiti tema korterist kommunistliku sisuga kirjandust ja üks revolver. Tegeles isikute salaja üle piiri Nõukogude Venemaale saatmisega. Kuni Nõukogude korra kehtestamiseni töötas AS-is "Eesti Siid". Edasise kohta andmeid ei õnnestunud arhiivist leida.

²⁵ Nigol Andresen (02.10.1899 Virumaa Haljala vald – 24.02.1985 Tartu). Töötas Prantsuse Lütseumis õpetajana 1928–1932. Pahempoolsete vaadetega. Kuulus 1925–1934 Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei ridadesse, kuid heideti parteist välja sidemete tõttu kommunistidega. Pärast Eesti okupeerimist 1940. a. oli üks neid vasakpoolseid poliitikategelasi, kes läks koostööle okupantidega. Võeti EKP liikmeks ja sai A. Ždanovi soovil J. Värese nukuvalitsuse välisministriks.

²⁶ Alfred Kaubi langes 1938. aastal Hispaanias. – Hispaania tules, lk. 268.

Anton Zubrov, peamine mõjutaja Igor Aieri otsustuste juures. ERAF, f. 129SM, n. 1, s. 25242

Vassili Izotov, NKVD uurija, hilisem ENSV hävituspataljoni ülem. ERAF, f. 1SM, n. 1, s. 13587

ootasid jällegi autod ja meid viidi hotellidesse. Siin peatusime ööpäeva. Puhkasime ja järgneval päeval ootasid meid omnibussid. Sõitsime omnibussidega kuni ööni. Kusagil talumaja juures tehti peatus ja saime süüa. Autod olid ära sõitnud ja meie tunniajalise puhkuse järgi ilmusid jällegi kohale. Nüüd ma ei tea öelda, kust kohast meie läbi sõitsime, sest sellest juhid ei rääkinud vastavale pärimisele, kuna asi oli illegaalne. Kusagil mägestikus laaditi meid maha. Jagati välja pehmed tuhlid, et käimine ei sünnitaks kära. Ja siis me liikusime. Kusagilt sildadest üle ja mööda alevist. Püreneede ületamine oli raske ja kestis tunde kuus-kaheksa. Päikesetõusul olime Hispaania kordonis, kus meid ootas kohvi ja sai. Nüüd laskusime mägedelt ja jõudsime tee. Ootasime ja saabusid veoautod, mis meid viisid Figuerasse. Figueras täitsime jällegi rida ankeetlehti ja jagati meid sektsioonidesse. Tehti ka õppust. Meist valiti välja mehed, kes enne sõjaväes teeninud ja oskasid anda instruktsiooni. Minul, kui mitut keelt rääkijal ja sõjalisel teadmised värsked, tuli asuda teisi vähemteadjaid seltsimehi õpetama. Viibisime, ma ei mäleta täpselt, kui kaua seal, mõned nädalad. Siis meid saadeti rongiga üle Barcelona Valencia Albacettesse. Albacetes saime sõjaväe vormid ja varustuse. Siin jagunesid mehed jällegi laiali, kes kuhugi brigaadi. Brigaad olenes, mis rahvusest keegi oli või millist keelt paremini rääkis. Liitusin XI brigaadiga, kuna räägin ka saksa keelt, mida koolis õppisin. Oli väga raske, kuna ma ühtegi keelt õieti ei räägi, vaid ainult konarliselt. Meid läkitati Madriguerasse instruktsioonlaagrisse. Siin jõin vett kaevust, mis päeval vaadates asus just lauda juures ja kihises igasuguseist putukaist. Haigestusin ja viibisin haiglas mitmeid kuid tüüfusega. Tervenedes Albacete haiglast saadeti mind Murciaesse kosuma. See oli juunis 1937, kui tulin tagasi Madriguerasse, kus tegin noortega õppust. Mäletan sealsest staabist kõrgemat ohvitseri Juljust, kellega sain väga hästi läbi, kuna ta oli poolakas ja rääkis vene keelt, millest sain paremini aru kui saksa keelest. Tollal hakati moodustama Skandinaavia kompaniid, kuhu läksin minagi. Kompanii ülemaks oli Tšehhi sakslane kapten Anton. Siis tuli veel üks rootslane Karl Endsdet, leitnant. Siin oli kodumaalasi ja soomlasi, kellega sain hästi rääkida. Siin läksin ka allohvitseride kooli, kus oli kapten Otto ülemaks. Hiljem kapten Valter.

Tunnistused võttis: uurija Izotov

Jätk.

Alustatud 9. augustil 1939. aastal²⁷

Kell 11.

Lõpetades allohvitseride kooli tulin tagasi Skandinaavia kompaniisse. Tolles kompaniis olin soomlaste ja eestlaste rühmas (rühmaülem leitnant Epp, soomlane). Kompanii poliitkomissariks oli esialgu hispaanlane, hiljem aga soomlane, kelle nime ei mäleta. Töötasin noorte õpetajana seersandina kuni novembrini, mil siis mitmekordsete nõudmiste järele läkitati frondile. Frondile ei läkitatud sel põhjusel, et Madrigueras asus XI brigaadi reserv ja saadeti mehi suuremate ešelonidega, kui brigaadil frondil oli kaotusi. Kuulsime aga, et meie brigaad frondil ei viibinud ja seega tuli meilgi oodata. Mina pääsesin siiski, kui läkitati mõningaid mehi Terueli ümbrusesse. Olin alul teises liinis ja hiljem frondil Muletonis. Jõuludel viibisime jällegi teises liinis Terueli ümbruses, nime ei mäleta. Peale jõulusid saabusid üle poole Madrigueras olevad varuosad täienduseks. Nüüd tuli ka suurem ümbernimetamine. Ennem olid skandinaavlastega ühes pataljoni nimetusega. 12. veebruaril, nüüd aga moodustati puht Skandinaavia pataljon. Viibisime Terueli ümbruses tükk aega. Elasime maasse kaevatud ehitustes. Korra vist käisime ligi esimest liini vahepeal. Ühel öösel laaditi meid autodele ja sõitsime päev või kaks Teruelist allapoole. Ma ei mäleta, kus tehti peatusi. Vist oli see Belchite ligi. Seal viidi üle Albahate alevi juurde. Peatunud seal ja puhanud, sõitsime autodel jällegi edasi. Front oli lahtine ees, meid püüti viia võimalikult ligi, kuid möödudes ühest linnakesest algas lage maastik ja tabas meid vastase lennuvägi. Olime päev maas saanud liikuda. Öösel algas matk, kuid õnnetult. Võttes vastu vaenlase ataagi küljelt, leidsime, et oleme kottis. Maastik oli tundmatu ja meil side vaid kompaniaga, kompanii ülemaga. Pataljoni staabist ei teadnud midagi, samuti oli kadunud meie rühmaülem sakslane Fritz. Minul kui vanemal tuli juhtimine võtta oma kätte. Olukord oli täbar, pidime taganema. Järk-järgult taganedes jõudsime välja omade juurde. Siin pidas mind kinni üks major ja küsis, kust pärit olen ja rühma ülemat. Vastasin, et rühmaülemast ei tea midagi ja taganesin, kuna arvasin seda paremaks kui jääda vangi. Sain kiita ja märgiti nimi üles ja lubati vist teha kõrgendus. Sain käsu jääda samale mäele ja katta teiste taganemist. Viibisime kuni pimedikuni ja patrulleerisime, siis liikusime teistele järgi. Nähtavasti ei teadnud ka see major seisukorda õieti, sest olime jällegi vangilangemise ohus. Kuulsime eest ägedat laskmist ja hurraatamist. Seisukord oli väga kehv. Antud teed mööda ei saanud minna ja mul ei olnud umbkaudsetki kaarti sellest ümbrusest. See periood oli suurem saboteerimine minu arvates, kusagilt kõrgemalt poolt. Keegi ei teadnud õieti frondi joont. Teel kohtasime meestegruppi, kus oli ka Brigaadi komissar. Ühe linnakese juures, nime ei tea, langes komissar. Minnes üle jõe silda mööda me ei võinud aimatagi, et ka siin on vaenlane ees ja langesime ägeda tule alla. kuidagi pääsesime sealtki. Jõudsime päevase ekslemise järele omale poolele, kus väeosad koguti ja paigutati Caspe, Maille, Candesa ümbruses. Enne Candesa taganemist olin veel ees rühmaga ja lasin silla õhku. Tähendab mina ei lasknud, vaid paar minööri, kes olid kaasas. See oli märtsikuus või veidi hiljem, haigestusin palavikku ja läkitati mind hospitali. Tarragonasse. Tervenedes Barcelonasse, et läkitatakse tagasi väeosasse. Siin aga juhtusin kokku kapten Antoniga, kes oli invaliid (parem käsi) ja tema ütles, et meie brigaad on frondilt ära ja tulgu ma tema juurde noori õpetama. Kohtamine oli Internatsionaalbrigaadi staabis Barcelonas. Siin oli komandör Otto Brunner, major. Nii läksingi esiti linna ligidale, vist üheksa kilomeetrit linnast, instruksioonilaagrisse. Siin asus ka meie ligi vangilangenud fašis-

²⁷ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 51–55.

tide laager. Siin oli kapten Valter, kes oli laagri ülem. Poliitkomissariks oli hispaanlane, nime ei mäleta. Viibinud siin kuu, paigutati meid autole ja sõitsime Tarragonast viiskümmend või enam-vähem kilomeetreid kaugemale, kus jällegi oli laager. Elamine toimus meeste väljaõppeks põldudel maasse kaevatud varjendites. Valmistumisel oli suurem offensiiv Ebro sektoris ja meid läkitati sinna. Offensiiv algas juulis, esimestel päevadel, Camposta sektoris Ebros. Läksime üle jõe koidikul ja löime puruks itaallaste bande. Vaatamata meie tehnilise varustuse nappusele. Candesa ligidal tabas meid lennupommitamine, mis viis minu reast välja. Sain põrutada nii, et ei teadnud kuu aega midagi. See teeb minul praegugi raskusi kuupäevade suhtes, kuna mälu kannatas tunduvalt ja praegugi on lõualuu vigastus ja peavalud. Haiglas olin Tarragonas, Mataros ja sanatooriumis Sagaros. Komisjon arvas mind esialgselt kõlbmatuks sõjaväele. Sel ajal algas ka Internatsionaalide saatmine Prantsusmaale “Non Interventsiooni” pakti põhjal. Septembris sõitsin, ma ei mäleta, kui suure grupiga Pariisi, kus meid paigutati hotellidesse elama ja mulle võimaldati arstiabi. Pariisis elasin hotellis tänav Boulevard de la Villette. Raha ja asjaajamine Cité paradisi 10 komitees. Käisin küsimas välispassi Eesti saatkonnas. Täitsin vastavad lehed ja pidin ootama, kui Eestist vastatakse. Sellega läks aega. Viibisin Pariisis kuu või enam, siis Roueni, et saada teenistust laevale. Seal sain ka oma välispassi kätte. Rouenis elasin komiteelt saadud rahaga. Siit sõitsin Bordeaux'sse, kuna Rouenis tööd ei saanud. Bordeaux's komiteesse minnes selgus, et tema toetust võimaldada palju ei saa, vaid läkitas mind Kommunistide Partei sektsiooni Nord-Port sekretäri juurde, nimi Paille. Sel samal päeval oli koosolek ja seal võeti minu küsimus päevakorrale. Üks kommunistidest Fernand Rousseau ütles, et tema võtab mind oma juurde ja varustab mind kõigiga. Elasin siis tema isa juures nimega Ferdinand Rousseau. Perekonnas elas veel Renée Gource ja Renée Gource ema, kes oli abielus teist korda. Detsembrikuus algas Prantsusmaal suur streik. Kuna võtsin elavalt osa iga partei üritusest, nagu aitasin neil ilustada saalisid, käisin Fernand Rousseaugi igal koosolekul, sest evisin täieliku hoolduse partei sekretärilt, kes oli Sassaing. Kord detsembris toimus koosolek-miiting Rahvamajas sadama rajoonis, kus rääkisid mõned sõnad tervitusena ja õhutamiseks. Seda sai teada politsei ja arreteeris mind kui soovimatu välismaalase. Sain kuu aega vangistust ja pärast seda olin välja saadetud Prantsusmaalt. Kui oleksin jäänud, oleks mind jällegi vangi pandud kuueks kuuks. Olukord oli kehv. Kuid siingi näitasid kommunistid oma solidaarsust ja internatsionalismi, tehes korjanduslehed ja kogusid mulle sõiduraha, mis ulatus üle tuhande frangi. Alul arvasin, et sõidan Rootsi, kuid hiljem, saades kuulla, et Eestis sõjast osavõtnuid enam ei karistata, sõitsin Eesti. See oli veebruaris. Sõit toimus Bordeaux-Pariis, Belgia. Berliinis oli ümberistumine. Väljas ma palju ei käinud, kuna evisin kohvris paar kommunistlikku žurnaali ja taskus Hispaania dokument. Katsusin olla võimalikult tähelepandamatu. Siis Leedu, Läti ja Eesti. Olin Tallinnas oma perekonna juures. Ema töötas mul Brandmani kompveki vabrikus pakkijana. Isa oli töötas. Õde oli lõpetanud keskkooli (kaubandus). Noorem õde käis koolis. Kodune olukord ei olnud kõige parem. Püüdsin ruttu tööd saada. Sain tööd. Rebaste kasvandusse “Raku”, mis asub Liival. Töötasin kontoris ja aias, andes rebastele süüa, puhastasin puurid jne. Tööpäev oli väga pikk ja ma katsusin teisi mõjutada palka juurde küsima. Kirjutasin lehele vastavad punktid teiste nõusolekul, ehkki paljud kartsid teenistuse kaotuse pärast. Kuna avaldus oli kirjutatud minu käekirjaga ja töötasin ka kontoris, siis teadsid aktsionärid, kellega tegemist. Andsid mulle lõpparve, lisades sõnu, et siin ei ole punane Hispaania. Juunis siis olin töötas.

Tallinna jõudes oli mul suureks rõõmuks kohtumine Anton Zubroviga, kes samuti oli rõõmus, et tulin tagasi sõjast. Ka tema oli vahepeal kannatanud raskeid päivi poliitilises politseis. Kuna teda võeti kinni propaganda pärast vabrikus. Oli väljasaadetud Pärnu ja saabus Tallinna

tagasi enne jõule. Meie läbirääkimised keerlesid organiseerimisküsimuste ümber. Evisin endal kodus peidetult nimekirja lähemaist ja usaldusväärsemaist seltsimehist. Kuna tahtsin töötada palju paremini ja omada teadmisi kommunistlikus töös, ajaloos ning konspiratiivtöös, tuli idee tulla Venemaale, kus oleks mulle see võimaldatud. Rääkides Zubroviga tihti selle üle, arvas ta alguses, et saan niigi siin töötada, kuna olin Hispaanias, evin respekti ja usalduse. Kuid siis arvas temagi, et mul oleks vaja palju õppida, kuna Eestis selliseid raamatuid ja õpetajaid ei ole, siis võiksin õppida Venemaal. Siin saades kontakti on mul võimalus õppida mida vajalik ja hiljem teha palju paremat tööd.

Teiseks kui mulle ei oleks võimaldatud kooli, tahtsin esitada soovi anda mulle veel sõjaline kursus ja saata Hiinasse. Muud ma ei kavatsenud ega ole mõtelnud. Tahan vaid jätkata tööd kommunistlikuks propagandaks ja kui tarvis, siis võidelda nii nagu tegin seda Hispaanias.

Isiklikud ülestunnistused võttis vastu:

NKVD Leningradi oblasti Valitsuse uurimisala uurija Izotov.

Hispaania kodusõjast osavõtu kinnituseks oli Igor Aieril vastavasisuline tunnistus pitseri ja Rahvusliku Kaitseministeeriumi armee maavägede sekretäri asetäitja Don Antonio Gordón Garcia blanketil. Selles oli kirjas, et Igor Aier sõdis seersandina vabariikliku valitsuse poolel. Dokument oli välja antud Barcelonas 14. augustil 1938. a.²⁸

Huvipakkuv on seik, et Igor Aieri üle teostas uurimist Vassili Izotov, kes sai viie aasta pärast põgusalt tutvuda Eestiga. 1944. aasta kevadest määrati alampolkovniku auastmesse jõudnud Izotov ENSV SaRK hävituspataljoni staabi ülemaks, millisel ametikohal oli ta pea aasta lõpuni.²⁹

Lisaks Aieri põhjalikule ülevaatele oma

elukäigust tasuks teada, millele uurijad tähelepanu pöörasid ja millised täiendavad faktid tulid veel ilmsiks. Kõige esmalt tunti huvi, kes ja mis eesmärgiga saatis Igor Aieri NSV Liitu. Nendeks olnud: Anton Zubrov, Popov³⁰, Vahtel³¹, Generalov³², Aleksander Kilgast³³ ja terve rida seltsimehi, kellega ta sel teemal vestles.³⁴ Täpsustamisel ilmnes, et Zubrov, kes osutus kommunistiks, soovitas tal käia NSV Liidus ja saada vastav instruktaaz. Koos Anton Zubroviga plaanisid nad organiseerida Eestis rakukese, kuna Eestimaa Kommunistliku Partei tööd polnud praktiliselt üldse tunda, võrreldes varasemaga. See oli pugenud sügavale põranda alla. Muret tegi, et eesti proletariaati ei juhi keegi. Küsimuse peale, missugust inst-

²⁸ ERAF, f. 129 SM, s. 25242, l. 68.

²⁹ ERAF, f. 1 SM, n. 1, s. 13587 – Vassili Fjodori p. Izotovi kaadritoimik.

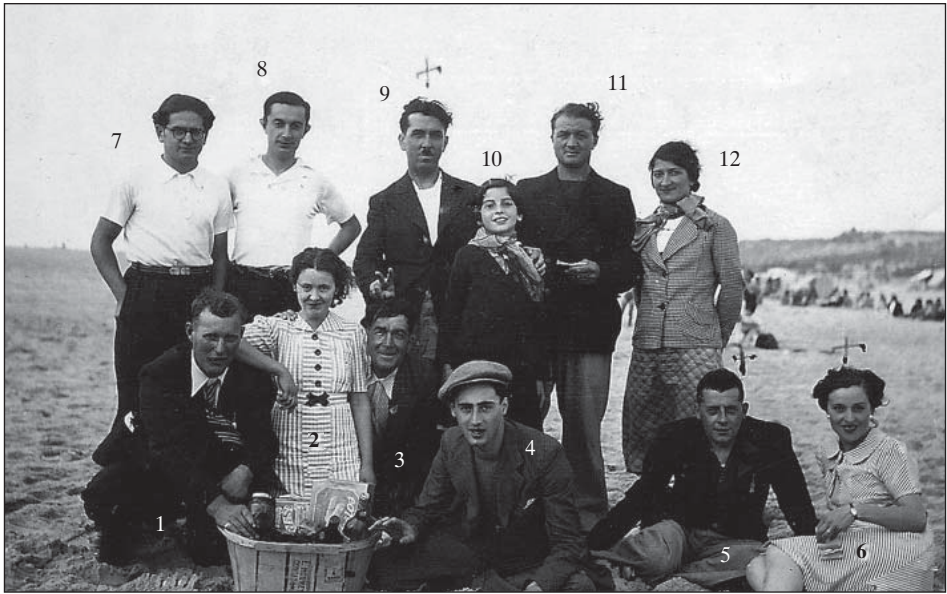
³⁰ Nikolai Popov (s. 16.12.1909). Töötas AS-i "Eesti Siid" käitise vanemana. Eesti võimude poolt fikseeritud, et hea tuttav Anton Zubroviga. Tabatud salaja üle piiri Nõukogude Liitu minekul ühes naise Olga ja lapsega ning Hermann Vahteli perega 20.05.1938. Üle piiri minekut mahitas Anton Zubrov. Nõukogude võimu ajal töötas Tallinnas Lutheri vabrikus direktori abina. Arreteeriti 25.09.1941 Saksa võimude poolt kui kommunist ja mõisteti surma 04.12.1941. – ERA, R-1, n. 2, s. 863, l. 259, ERA, R-64, n. 4, s. 589, l. 20.

³¹ Hermann Vahtel (s. 23.10.1912). Töötas AS-is "Eesti Siid" 1932–1938. Hoidis enda juures laskeriistu. Kultuuriühingu "Idee" liige, Vene Kopli osakonna juhataja aprillist 1938. 04.09.1940 astus vabatahtlikult NKVD teenistusse, Tartumaa osakonna operatiivvolinik. – ERAF, f. 1 SM, n. 2, l. 3084.

³² Sergei Generalov (s. 10.02.1908). Oli 1938. a. andmetel AS-is "Eesti Siid" tööline. Töötas kangruna. Töölisvanem. Suhtles poliitilise politsei andmeil pahempoolsete tegelastega. Pooldas Nõukogude Liidus maksvat korda, oli 1940. aasta kevadel suletud kultuuriühingu "Idee" liige, kust pärines terve rida Nõukogude okupatsioonivõimudele lojaalseid isikuid. Suvel 1940 Rahva Omakaitse liige. 28.08.1941 käinud "valge side" ümber käsivarre. Tallinna IV Hävituspataljoni majandusjuht. Arvati, et jäi varjule Pääsküla-Hiiu kanti.

³³ Aleksander Kilgast (s. 22.01.1893). Pärit Narvast. Töötas AS-is "Eesti Siid". Tema kommunistlik meelsus on Eesti võimude poolt ära märgitud 1938. aastal.

³⁴ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 10.

Igor Aieri prantsuse sõbrad-seltsimehed. ERAF, f. 129SM, n. 1, s. 25242

ruktaaži sai ta antud küsimuses Eestis, ei osanud Igor Aier midagi täpsemat lisada. Väitis vaid, et teatavat laadi instruktaaži sai ta seltsimeestelt, kuid need ei teadnud isegi, kuhu ja kelle poole NSV Liidus pöörduda. Samas hoiatati, et piir tuleb ületada igal juhul nii, et ei satuks Eesti piirivalve kätte. Seejuures jäi Igor Aieri komparteiline kuuluvus lahtiseks. Ülekuulamisel 4. augustil 1939. a. tunnistas Aier, et ta ei saa end ametlikult lugeda kompartei liikmeks, sest tal pole liikmepiletit. Küll aga võib ta end vaadetelt sinna kuuluvaks lugeda 1937. aastast, s. o. momendist, mil ta alustas võitlust Hispaanias. Seal täitis ta ka ankeedi palvega võtta teda Hispaania kommunistliku partei liikmeks.

Selgitust taheti ka tema Hispaaniasse-mineku kohta. Uuriti, kes teda sinna komandeeris. Siinkohal oli Igor Aieri vastus selge. Teda aitas Hispaaniasse-sõidul kaasa kommunist Nigol Andresen, endine Prantsuse Lütseumi õpetaja. Viimane olevat töölt vallandatud ja saadetud Tallinnast välja Pärnu linna lähedale maale (täpset kohta ei tea).³⁵

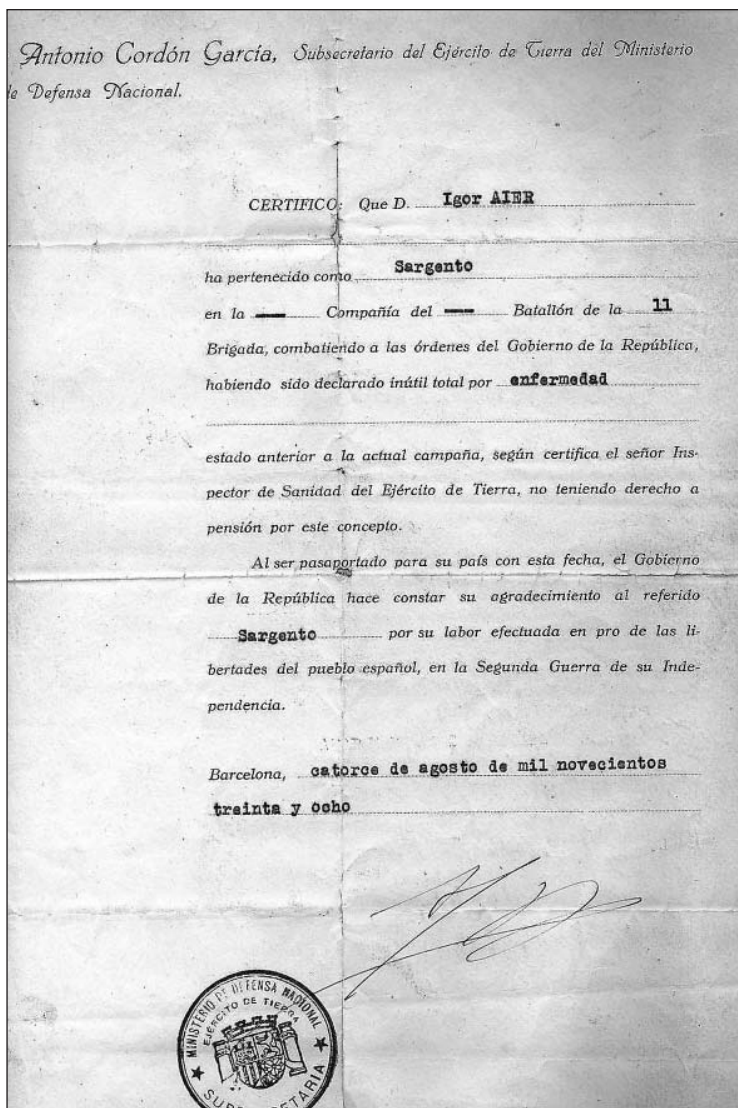
Järg jõudis Igor Aieri taskus avastatud

varani. Nimelt leiti üks foto, mis dateeritud 7.VIII 1938. a. Selle foto olid Aierile saatnud tuttavad Prantsuse linnast Bordeaux'st. Kaart oli saadetud tema kodusele aadressile Tallinnas 1939. aasta juuni lõpul või juuli algul.

Seepeale tuli loetleda kõik isikud, kes fotol: "1 – Bordeaux linna aviatehase kommunistliku partei sektsiooni sekretär. Nime ei mäleta. 2 – Tema naine. Nime ei mäleta. 3 – Sadama lihttöoline. Nime ei mäleta. 4 – Aviatehase tööline. Nime ei mäleta. 5 – Aviatehase tööline-mehhaanik Fernand Rousseau. Kommunist. Elasin tema isa juures peaaegu 3 kuud. 6 – Fernand Rousseau naine või hea tuttav. Kutsutakse Simone. 7–8 – Neid isikuid ei tunne. 9 – Bordeaux Põhjasadama teenistuja. Kommunist. Nägin teda sektsiooni koosolekutel ja kommunistlike ajalehtede laialijagamisel. Perekonnanimi Bourlacen. 10 – Bourlaceni tütar. 11 – Seda isikut ei tunne üldse. 12 – Bourlaceni naine."³⁶

³⁵ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 11–12.

³⁶ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 36–37.

Seersant Igor Aieri tõend Hispaania kodusõjast osavõtu kohta. ERAF, f. 129SM, n. 1, s. 25242

Prantsusekeelne kiri, mis saadetud fotoga, oli mõistagi tõlgitud NKVD tõlkide poolt vene keelde. See oli tavapärane tervituskiri. Tunti huvi Igor Aieri tervise vastu. Ühtlasi anti teada, et kogu maa tähistab Prantsuse revolutsiooni 150. aastapäeva.³⁷

Edasi keskendusid uurijad Anton Zubrovi isikule. Ta oli 1937. a. Tallinnast Pärnusse välja saadetud propagandistliku tegevuse pärast. Sai õiguse tagasi pöörduda 1938. a. talvel.

Zubrov oli Igor Aieri kõige sagedasem kontaktisik pärast Hispaaniast tagasitulekut. Viimati oli ta Zubrovi juures 11. juulil 1939. a., mil oli küpsenud lõplik otsus NSV Liitu mineku kohta. Zubrov soovitas huvastijätul õppida põhjalikult tundma NSV Liitu. Igor Aieril oli ka Zubrovi foto, mille too oli kinkinud oma korteris samal päeval. Tallinnast sõitis Igor Aier välja 11. juulil 1939. a. kell 23.30. Saatma tulid teda Zubrov ning tema korteri- ja

³⁷ ERAF, f. 129SM, s. 25242 (järelevalvetoimik), l. 56.

töökaaslane vabrikust, Toomiksaar³⁸. Igor Aier kinnitas, et saatjad rongini ei tulnud.³⁹ Eriliselt tundsid uurijad huvi, kes siiski olid teadlikud tema piiriületusplaanist. Ilmnes, et 13. juulil 1939. a. oli viimane kohtumine isaga Narvas, kes oli külas oma isal, ehk siis Igori vanaisal – Jaan Johani p. Aieril. Põhimõtteliselt nõustus isa poja plaanidega.⁴⁰

Igor Aieri asi jõudis kohtusaali 20. oktoobril 1939. aastal. Kohtusaalis väljaõeldu võis küllaltki rängalt mõjuda fašismivastaselt rindelt naasnud noormehele. Vastavalt kohtuotsusele määrati talle illegaalse piiriületamise eest 2 aastat vabaduskaotust. Karistuse kandmise alguseks loeti 14. juuli 1939. a. ja lõpptähtajaks 14. juuli 1941. a.⁴¹ Lootus pääseda sõjakooli, et seejärel jätkata võitlust Hiinas jaapanlaste vastu, purunes. Võiks arvata, et karistuse kandmise järel avanes Igor Aieril lõpuks taas võimalus astuda sõtta fašismiga. Oli ju äsja alanud fašistliku Sakamaa kalletungiga Suur Isamaasõda. Ent noormeest ei vabastatud 14.07.1941 Riikliku Julgeolekuvalitsuse Leningradi sisevanglast, vaid ta saadeti NKVD Unženski parandusliku töö laagrisse, mis asus Gorki raudtee ääres Suhhobezvodnoje jaamas. Sellessamas kinnipidamiskohas katkes 11. veebruaril 1942. a. tolle seiklushimulise noormehe elutee. Akti on kirja pandud, et surm saabus üleüldise kurnatuse tagajärjel.⁴²

Ent kõik võinuks ehk minna teisiti. Igor Aieril oli taskus Hispaania rahva toetamise Internatsionaalse Komitee kiri Bordeaux'st 7. veebruarist 1939. a. See oli adresseeritud Rootsi, Stockholmi Komiteele. Kirjas osundatakse, et Igor Aier on endine vabatahtlik Internatsionaalsest Brigaadist, kellele tuleks osutada abi mitte ainult materiaalse poole

pealt, vaid sihiks tuleks seada ka talle töö otsimine. Seda seltsimeest toetati Bordeaux's üle 3 kuu. Nüüd saatis komitee ta Rootsi. Prantslased lõpetasid kirja ridadega, et loodetavasti tehakse kõik, mis võimalik ja isegi võimatu, et rahuldada selle seltsimehe palved.⁴³

Valdur Ohmann

(1958)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo erialal 1984. Riigiarhiivi kogude osakonna teatmetalituse arhivaar. Uurimissuunad: Eesti NSV siseministerium ja EKP stalinismi perioodil.

³⁸ Georgi Toomiksaar (s. 21.04.1914) leidis Nõukogude korra ajal töökoha Miilitsavalitsuse poliitosakonnas ja miilitsakoolis. Võitles 1941. aastal vastupanuliikumisega Kiviõli rajoonis, mille kinnituseks on talle määratud komandeerimistasu. Tema naine Elsa oli hävituspataljonis. – ERAF, f. 1 SM, n. 2, 1818; andmed ka Jupo kartoteegikaardil ERA-s.

³⁹ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 38–39.

⁴⁰ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 61–62.

⁴¹ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 81.

⁴² ERAF, kartoteek nr. 87 – poliitilistel põhjustel süüdimõistetute operatiiv-teatmekartoteek. – Igor Jaani p. Aier; ERAF, f. 129SM, s. 25242 (järelevalvetoimik), l. 41.

⁴³ ERAF, f. 129SM, s. 25242, l. 69.